

Ameryka Łacińska, 1 (115) 2022
ISSN 1506-8900; e-ISSN 2081-1152
CC-BY-SA

Marcin Fatałski

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7613-3569>

e-mail: marcinfatalski@uj.edu.pl

*„Dyktatura totalna”. Podstawy reżimu Rafaela Trujillo
w Dominikanie (1930-1961)*

*“Total Dictatorship.” Basiss of the Rafael Trujillo Regime
in the Dominican Republic (1930-1961)*

Artykuł nadesłany: 31 marca 2022

Wersja ostateczna: 3 maja 2022

DOI: 10.7311/20811152.2022.115.07

Streszczenie: Artykuł podejmuje zagadnienie podstaw reżimu Rafaela Trujillo w Dominikanie oraz polityki, która zapewniała długie trwanie dyktaturze. Przedmiotem rozważań są działania Trujillo, które zapewniły mu poparcie społeczne, w szczególności charakter prowadzonej przez reżim modernizacji społeczno-gospodarczej. Analiza społecznych podstaw dyktatury oraz zakresu jej kontroli nad państwem i społeczeństwem prowadzi do wniosku o wyraźnie totalitarnym charakterze dyktatury. Warunkiem ukształtowania przez reżim Trujillo w pełni totalitarnego modelu państwa było osiągnięcie wyższego poziomu rozwoju gospodarczego i zmiana struktury społecznej. Umiarkowana modernizacja oraz „totalny” charakter dyktatury zapewniły stabilne rządy Trujillo przez trzy dekady. W tym kontekście analizowany jest potencjał ruchu rewolucyjnego, który skłonił USA do poparcia zamachu na dyktatora.

Słowa kluczowe: Dominikana, Trujillo, dyktatura, totalitaryzm.

Abstract: The article discusses foundations of Rafael Trujillo regime in the Dominican Republic as well as the dictator’s policy that guaranteed the long-term dictatorship. It is a study of Trujillo’s policies that secured a social support, especially the regime’s policy of social and economic modernization. A study of social basis of the dictatorship and the scope of its control of the state and the society leads to a conclusion that Trujillo dictatorship had totalitarian nature. A full totalitarian model of the state in the Dominican Republic would have been possible only if a higher stage of economic development had been achieved and social structure changed. Partial modernization and “total” character of the dictatorship guaranteed stable rule of the Trujillo regime for three decades. The potential of revolutionary movement that influenced U.S. decision to support the overthrow of Trujillo is also debated.

Keywords: Dominican Republic, Trujillo, dictatorship, totalitarianism.

Rządy Rafaela Leonidasa Trujillo Moliny stanowią jeden z najbardziej znanych przykładów dyktatur w historii najnowszej Ameryki Łacińskiej. Państwa latynoamerykańskie doświadczyły wielu form niedemokracji, by posłużyć się terminem wprowadzonym do polskiej literatury przedmiotu przez Marka Bankowicza (Bankowicz, 2011). Rządy Trujillo pod pewnymi względami wyróżniają się jednak pośród niedemokratycznych reżimów latynoamerykańskich. Trujillo rządził Dominikaną długo (1930-1961), zaś jego dyktatura odcisnęła trwałe piętno na życiu politycznym oraz społeczno-gospodarczym tego państwa. „Stworzył on dyktaturę totalną, jedną z najgorszych jakie kiedykolwiek panowały w Ameryce Łacińskiej” pisał Wiesław Dobrzycki (Dobrzycki, 2018: 84). Istotnie, nie znajdujemy przykładów podobnych reżimów w Ameryce Łacińskiej, co już współczesnych obserwatorów skłaniało do poszukiwania odniesień dla reżimu Trujillo w totalitarnych systemach XX w. Jego rządy miały charakter osobisty, brutalny, ale też wyjątkowo widowiskowy. Dobrzycki określił dyktaturę Trujillo mianem operetkowej, co – obok jej ponadprzeciętnej brutalności i „totalnego” charakteru, jest kolejnym kryterium wyróżniającym tę autokrację wśród innych reżimów latynoamerykańskich (Dobrzycki, 2000: 165). Rządy Trujillo zasługują wszak na uwagę z innego jeszcze powodu. Jest nim modernizacyjny charakter tej dyktatury. Trujillo ustanowił rządy osobiste w państwie należącym do najbardziej niebezpiecznych w regionie. Kiedy zginął w zamachu 30 maja 1961 r., Republika Dominikany była państwem stosunkowo dobrze rozwiniętym, przyjmując jako punkt odniesienia wskaźniki gospodarczo-społeczne Ameryki Środkowej i Karaibów (Łepkowski et al., 1983: 190-192). Był zatem Rafael Trujillo postacią w historii Dominikany ponurą, ale też znaczącą. W okresie jego rządów dokonała się ograniczona transformacja społeczno-gospodarcza Republiki Dominikany, umożliwiająca samemu dyktatorowi zbudowanie zaplecza społecznego dla swoich rządów. W sposób świadomy stworzył Trujillo system władzy wspierający się – jak wszystkie dyktatury – na aparacie przymusu, lecz dysponujący także rzeczywistą bazą społeczną. Zaplecze społeczne dla swoich rządów zbudował dyktator w oparciu o politykę patronatu i rzeczywistą poprawę warunków życia ludności wiejskiej. Ta grupa, którą umownie określamy mianem warstwy plebejskiej, korzystała na zmianach dokonujących się w państwie, jednocześnie akceptując niedemokratyczny charakter reżimu (Turits, 2003). Wszystkie te elementy sprawiają, że studium władzy w Republice Dominikany ery Trujillo wpisuje się w badania nad modernizacyjnym wymiarem rządów niedemokratycznych. W centrum naszych rozważań stawiamy zagadnienie uwarunkowań, które zapewniły Rafaelowi Trujillo realne poparcie społeczne a jego reżimowi tak dużą stabilność.

Studia nad dyktaturą Trujillo i pytania badawcze

Dyktatura Trujillo pozostaje przedmiotem badań historii politycznej, społecznej, jest także przedmiotem studiów nad systemami politycznymi. Rozważania badaczy koncentrują się wokół źródeł trwałości dyktatury oraz zmian społeczno-ekonomicznych Dominikany w epoce rządów Trujillo. Dyktatura ta stanowi także przedmiot badań teoretycznych nad formami rządów niedemokratycznych we współczesnym świecie. System władzy ustanowiony i rozwinięty w Dominikanie przez Trujillo stanowił podstawę dla wypracowania przez Juana J. Linza kategorii reżimu sułtańskiego (*sultanistic regime*), jako odmiany autorytaryzmu. Wcześniej Linz wyraźnie odróżnił totalitarny model władzy państwowej od autorytarnego (Chehabi, Linz, 1998: 3-25). Teoretyczne rozważania nad systemem władzy w Dominikanie pod rządami Trujillo miały bezpośredni związek z badaniami na temat polityki modernizacji w warunkach autorytaryzmu oraz społecznymi i strukturalnymi źródłami trwałości reżimu (Wiarda, 1968; Turits 2003; Derby, 2009). Kolejne opracowania poświęcone dyktaturze dominikańskiej pozwalają lepiej naświetlić uwarunkowania poparcia społecznego dla Trujillo i proces zmiany społecznej w tym państwie; szczególnie znacznie ma tu monografia Richarda Lee Turitsa (Turits, 2003). Warto w tym kontekście ponownie podjąć rozważania nad totalitarnymi cechami systemu władzy w Dominikanie. Jak wskazano wyżej, J. J. Linz wypracował model, który wydaje się trafnie opisywać wiele reżimów niedemokratycznych w XX i XXI wieku. Rozróżniając wyraźnie sułtanizm od totalitaryzmu, wskazywał jednak Linz, iż dyktatura Trujillo spełniała jeden z kluczowych warunków systemu totalitarnego, mianowicie ideologiczne uzasadnienie działania państwa i wspólnoty, którą to państwo kontroluje (Chehabi, Linz, 1998: 23-24). Co więcej, kierunek transformacji społecznej i gospodarczej w Dominikanie pozwala uznać, iż władza państwowa mogła w tym przypadku wypełniać funkcje właściwe totalitaryzmowi.

Stawiając tezę, że system władzy w Dominikanie ery Trujillo odpowiada w istocie rzeczy cechom dyktatury totalitarnej stajemy przed pytaniem: jakie przesłanki przemawiają za uznaniem systemu trujillońskiego za totalitaryzm w znaczeniu nadanym temu pojęciu przez teoretyków, które zaś cechy tego systemu nie pozwalają zakwalifikować go jednoznacznie do modelu totalitarnego?

Odpowiedź na to pytanie poprzedzona jest analizą kierunku i zakresu transformacji społeczno-ekonomicznej Dominikany w latach 1930-1961 oraz instrumentów kontroli władzy centralnej nad sektorami państwa i społeczeństwa. Inną kwestią podjętą w tym artykule a ściśle powiązaną z tematem zasadniczym, jest próba odpowiedzi na pytanie o trafność diagnozy sytuacji wewnętrznej

w Dominikanie, którą sformułowała administracja Johna F. Kennedy'ego po przejściu władzy w 1961 r. Ocena perspektyw rozwoju sytuacji w Dominikanie skłoniła bowiem USA do poparcia działań na rzecz usunięcia dyktatora.

System władzy ukształtowany w Dominikanie analizowany jest przez pryzmat założeń teoretycznych modelu sułtanizmu i totalitaryzmu. Istotną rolę odgrywa perspektywa historyczna, umożliwiając wskazanie zasadniczych elementów zmiany społeczno-ekonomicznej, które zaowocowały ostatecznie podważeniem społecznego zaplecza dyktatury. Proces ten nie przyniósł konsekwencji dla trwałości samego reżimu w państwie, skłonił jednak USA do działania na rzecz zmiany przywództwa politycznego Dominikany.

Konserwatywna modernizacja

Trujillo należał do grupy polityków, którzy w warunkach niedemokratycznych systemów władzy prowadzili politykę budowy silnego państwa. Tworzeniu silnej władzy państwowej towarzyszyła przebudowa stosunków społecznych. W przeciwieństwie do wielu przywódców reprezentujących typ modernizującego autokraty (jak szach Iranu Mohammad Reza Pahlawi), Trujillo długo prowadził zręczną politykę, zapewniającą mu poparcie społeczne a reżimowi trwałość.

Problem silnego, autorytarnego a nawet totalitarnego państwa jako siły modernizującej, podjął w wymiarze teoretycznym Samuel Huntington w swojej ważnej pracy „Political Order in Changing Societies” (Huntington, 1968). Amerykański badacz dostrzegł w latach 60. XX wieku niebezpieczeństwa wynikające z procesu odgórnego modernizacji. Koncepcja sterowanej przez władzę państwową transformacji ekonomiczno-społecznej, której towarzyszyć miała demokratyzacja, rozwijana była od lat 50. XX w. w USA przez wybitnych przedstawicieli nauk społecznych z Waltem W. Rostowem na czele (Rostow, 1960). Miała być odpowiedzią na marksistowską koncepcję rozwoju, przewidując dla państw Trzeciego Świata model rozwojowy wiodący ku rozwiniętemu kapitalizmowi w warunkach systemu demokratycznego. Dla amerykańskich teoretyków modernizacji procesy te (rozwój i demokratyzacja) były współzależne. Huntington dostrzegał natomiast zagrożenia płynące z przyspieszonej transformacji społeczeństw Trzeciego Świata. Proces modernizacji był bowiem źródłem napięć, które mogły prowadzić do destabilizacji systemu władzy. Huntington widział drogę do redukcji tych napięć w utrzymaniu porządku politycznego, jako że modernizacja z natury swojej jest źródłem zagrożenia dla stabilności. Proces zmiany społeczno-ekonomicznej

i proces zmiany politycznej (demokratyzacja) były zatem – w ujęciu Huntingtona – procesami niezależnymi.

Reżim Trujillo należał do niezwykle stabilnych systemów władzy. Można uznać, że ograniczona modernizacja państwa dokonywała się w warunkach ścisłej kontroli i nie napotkała nigdy na realny opór, ale też nie wytworzyła napięć podobnych do tych, które wystąpiły w innych państwach poddanych odgórnej zmianie społecznej. Jedną z przyczyn stabilności reżimu był jego konserwatywny charakter.

W przypadku rządów Rafaela Trujillo modernizacja miała charakter wybiórczy i niepełny; Dominikana pozostała krajem rolniczym. Zasadnicza zmiana, jaką przeprowadził Trujillo polegała na poddaniu liczebnie dominującej części społeczeństwa dominikańskiego, jaką stanowiła ludność wiejska, kontroli państwa. Sytuację ułatwiła mu polityka okupacyjnych władz amerykańskich, które skutecznie rozbroiły ludność wiejską, pozbawiając tym samym lokalnych *caudillos* siły zbrojnej (Tillman, 2015: 78-138). Drogą do przejścia kontroli nad ludnością wiejską Dominikany były zmiany struktury własnościowej ziemi rolnej. Rząd Trujillo przeprowadził reformę rolną, przekazując (w oparciu o różne formy prawa rzeczowego) chłopom ziemię, która i tak często wykorzystywana była przez nich nieformalnie. Własność ziemska, czy to prywatna czy państwowa, nie była wyraźnie oznaczona, co pozwoliło Trujillo przekazać chłopom w formalne użytkowanie ziemię bez wywłaszczenia poprzednich właścicieli. Państwo podjęło jednocześnie działania na rzecz rozbudowy infrastruktury ułatwiającej zarówno produkcję rolną, jak i jej zbył. Budowano drogi, mosty, przeprowadzano meliorację. Wszystkie te działania reżim realizował w okresie, kiedy – na skutek rozwoju nowoczesnych form produkcji rolnej i porządkowania gruntów, pojawiła się groźba wyzucia Dominikańczyków z użytkowanej przez nich ziemi. W tej sytuacji społeczno-ekonomicznej polityka rolna dyktatora przyniosła istotne i korzystne dla reżimu konsekwencje. Zapewniła Trujillo poparcie ludności wiejskiej a jednocześnie poddała tę ludność, dotychczas pozostającą w dużej mierze poza formalnym obrotem prawnym i wpływem władz, rzeczywistej kontroli państwa. Miało to wyraz nawet w pojawieniu się na wsi, trujillowskiej monopartii, do której ludność wstępowała (Turits, 2003: 82-97).

Jednak w ostatniej dekadzie rządów dyktatora jego zachowawcza polityka gospodarczo-społeczna ustąpiła miejsca polityce zdecydowanie bardziej ekspansywnej. Jednym z filarów systemu władzy były zasoby materialne, które przejął Trujillo i jego rodzina. Trujillo prowadził rozpowszechnioną w Ameryce Łacińskiej politykę substytucji importu, mającą zapewnić warunki do rozwoju sektorów, których powstanie w warunkach konkurencji lokalnych producentów z produkcją

zagraniczną było niemożliwe. Polityka substytucji importu z natury swojej koncentrowała się wokół roli państwa jako organizatora życia gospodarczego i inwestora. W przypadku Dominikany tendencja ta wzmocniona była połączeniem przez dyktatora ról jedynego przywódcy politycznego państwa i dominującego właściciela. Trujillo zwiększał świadomie udział swojej rodziny we własności ziemskiej w Dominikanie. Koncentrował się także na przejęciu udziałów w najważniejszym sektorze gospodarki państwa, przemyśle cukrowniczym. O ile na początku lat 50. dominowała w tym sektorze własność amerykańska, już w 1957 r. trzy czwarte przemysłu cukrowniczego znajdowało się w rękach Trujillo (Hall, 2000: 4). Trujillo wspierał politykę substytucji importu kierowany także chęcią zysku; inwestował w rozwój nowych zakładów produkcyjnych, jak np. rafinerię oleju. Początkowe ograniczenia wynikające z umów narzuconych przez USA w 1924 r. zniesiono w czasie II wojny światowej, co ułatwiło tworzenie własnej, dominikańskiej produkcji przemysłowej. Kluczowe znaczenie miało zgromadzenie w okresie wojny kapitału przez samego dyktatora osobiście, jak i państwo dominikańskie. Nowe zasoby umożliwiały podjęcie inwestycji; w proces ten zaangażowana była cała rodzina dyktatora. Szczególną wagę przywiązywał Trujillo do przejęcia od kapitału zagranicznego oraz rozbudowy przemysłu cukrowniczego. Służyły temu celowi zarówno rozwiązania prawne (zwolnienie z ceł importu urządzeń dla tego sektora) jak i rozbudowa infrastruktury; ambicją Trujillo była budowa największego młyna cukrowego na świecie (Rio Haina). Napływ kapitałów w okresie wojny koreańskiej umożliwił Rafaelowi Trujillo realizację bardziej ambitnego programu uprzemysłowienia kraju. Jego konsekwencją było ukształtowanie się wąskiej elity przemysłowej, w której kluczową rolę odgrywał sam dyktator, dysponujący największym udziałem we własności rodzającego się przemysłu dominikańskiego (Moya Pons, 1990: 552-555).

Inwestycje państwowe, w szczególności rozbudowa przemysłu cukrowniczego, nadwyrężyły finanse państwa oraz zaburzyły równowagę ekonomiczną na wsi dominikańskiej, rozpoczynając proces erozji zaplecza społecznego dyktatury (Turits, 2003: 254). Śmierć Trujillo nastąpiła w okresie, kiedy proces ten nie był jeszcze zaawansowany na tyle, by znaleźć wyraz w szerszym sprzeciwie społecznym, szczególnie w kontekście ponadprzeciętnej represyjności reżimu Trujillo.

Państwo

W toku swoich dyktatorskich rządów Trujillo zbudował w Dominikanie system władzy państwowej zdolny narzucić społeczeństwu kontrolę. Osobista, pełna kontrola nad instytucjami państwa pozwoliła Trujillo na realizację własnej

wizji sprawowania władzy oraz transformacji społecznej. Zauważyć jednak należy, że proces wzmacniania państwa rozpoczął się na wyspie w okresie interwencji wojskowej USA i amerykańskiej okupacji Dominikany (1916-1924). Stany Zjednoczone interweniowały w Republice Dominikany w celu przejścia kontroli nad państwem zagrożonym niewypłacalnością i chaosem. Już w 1913 r., w obliczu załamania się słabej władzy centralnej oraz konfliktu wewnętrznego w Dominikanie, szef Wydziału Ameryki Łacińskiej w Departamencie Stanu rekomendował interwencję i okupację USA „tak długo aż zostanie przywrócony spokój i porządek” (Kłosowicz, 2008: 119). Tak zdefiniowane cele przyświecały okupacji amerykańskiej, która rozpoczęła się w 1916 r. Pacyfikacja społeczeństwa i zapewnienie stabilności wewnętrznej wymagały zaangażowania USA w budowę struktur państwowych, co jednak napotkało na zasadniczą przeszkodę w postaci oporu Dominikańczyków, w tym elit społecznych, które odrzucały współpracę z władzami amerykańskimi (Łepkowski *et al.*, 1979: 286-288; Tillman, 2016). Polityka władz amerykańskich doprowadziła do ukształtowania w Dominikanie ładu opartego na stabilizującej roli wojska. Zorganizowana i wyszkolona przez armię amerykańską formacja wojskowo-policyjna (Guardia Nacional Dominicana) miała umożliwić władzy centralnej kontrolę nad terytorium państwa, do czego w niepodległej historii Dominikany władze państwa były niezdolne. Było to rozwiązanie typowe dla wielu państw Ameryki Łacińskiej, w których formacje wojskowe zapewniały przede wszystkim stabilność wewnętrzną (Kłosowicz, 2008: 129,133; Tillman, 2016: 78-103).

Rafael Trujillo został ukształtowany właśnie w ramach takiej wojskowo-policyjnej struktury, jaką była żandarmeria dominikańska. Szkolnie wojskowe pogłębiło naturalną bezwzględność i brutalność tego człowieka (Crassweller, 1966; Infante, 2017: 18-21). Po przejściu władzy, Trujillo rozpoczął konsolidację państwa. Miały jej służyć zaprowadzone przez Trujillo rządy osobiste, rozbudowa aparatu przymusu, ale także rozwój idei narodowej. Nacjonalizm reżimu Trujillo służyć miał zbudowaniu tożsamości narodowej Dominikańczyków (Mayes, 2015). Zagadnienie nacjonalizmu reżimu Trujillo jest istotne, ponieważ oznacza, że dyktatura wypracowała wiodącą ideę, wokół której władza konsolidowała społeczeństwo. Jest to jedno z kryteriów określających totalitarny charakter reżimu. Trujillo wyznawał pogląd, podzielany przez wiele osobistości życia publicznego Dominikany (jak Joaquin Balaguer), że naród dominikański w postaci nowoczesnej, spójnej wspólnoty nie istnieje, że konieczny jest swoisty proces narodotwórczy. Trujillowska koncepcja budowania narodu zakładała, że lud dominikański stanowi podstawę kształtowania takiej nowoczesnej wspólnoty narodowej, zakorzeniony jest bowiem w tradycji hiszpańskiej i katolickiej, jest homogeniczny.

Zagrożenie dla tożsamości dominikańskiej postrzegano w tożsamości haitańskiej. Ideologia reżimu zbudowana została wokół mesjanizmu i idei narodowej, zagrożonej rzekomo przez niższych cywilizacyjnie i rasowo Haitańczyków. Reżim rozwijał instytucje zajmujące się studiami nad różnymi zagadnieniami historii i kultury narodowej, zaangażował w aktywne promowanie idei nacjonalistycznej akademików. Podłoże nacjonalistyczne i rasistowskie miała także zbrodnia ludobójstwa, której dopuścił się reżim w 1937 roku. „Rzeź pietruszki”, bo tak nazwano ten masowy mord zorganizowany przez reżim, miała w istocie charakter czystki etnicznej służącej wyeliminowaniu grupy postrzeganej jako potencjalne zagrożenie dla ładu wewnętrznego i, jak dowodzi Turits - konsolidacji narodu wokół idei nacjonalistycznych. Haitańczycy zamieszkiwali tereny pogranicza, stanowiące tradycyjnie obszar wymykający się spod kontroli władzy centralnej. Trujillo posłużył się wszakże argumentacją o charakterze ekonomicznym, wskazując na konkurencję jaką dla Dominikańczyków stwarzali „tani” Haitańczycy (Álvarez-López, 2017: 19-25; Turits, 2003: 161-180).

Między sultanizmem a totalitaryzmem

Rafael Trujillo stworzył w rządzonym przez siebie państwie system poddający kontroli przywódcy nie tylko władzę polityczną, lecz także, jak wskazaliśmy wyżej, sektory gospodarki i życie społeczne. Linz uznaje za nowoczesny sultanizm rządy silnie spersonalizowane (autokracja), z towarzyszącym im kultem jednostki. Władza dyktatora jest niemal absolutna, jednak nowoczesny reżim sultański nie rozbudowuje instytucjonalnych form systemu władzy ani też nie uzasadnia terroru ideologicznie, co odróżnia go od totalitaryzmu (Bankowicz, 2011: 23-24). Howard J. Wiarda stawia tezę, że system władzy w trujillowskiej Dominikanie stanowił połączenie tradycyjnego kaudylyzmu i nowoczesnego totalitaryzmu (Wiarda, 1968). Przymiotniki mogą wydawać się zbędne; przecież *caudillismo* to forma historycznie rozpowszechniona w Ameryce Łacińskiej, zaś totalitaryzm był systemem na wskroś nowoczesnym, w wielu wymiarach progresywnym. Ten trend odnajdujemy także w rządach Trujillo. Studium Wiardy nie jest najnowsze, to prawda; Hartlyn (Hartlyn, 1998) i Linz pisali później, solidnie osadzając zagadnienie systemu politycznego Dominikany w ramach koncepcji teoretycznej. Jednak Wiarda zwrócił trafnie uwagę na cechy łączące dyktaturę Trujillo z systemem totalitarnym. Badacze wskazują na wolę całkowitego podporządkowania życia politycznego, społecznego i gospodarczego władzy państwowej. Stąd wspomniana przez Dobrzyckiego „dyktatura totalna”. Rafael Trujillo bez wątplenia miał wolę sprawowania pełnej kontroli nad wszystkimi wymiarami

funkcjonowania państwa i społeczeństwa i cel ten w znacznej mierze osiągnął. Hartlyn pisze o autorytaryzmie skłaniającym się ku totalitaryzmowi.

Analizując różne teorie totalitaryzmu, Linz wskazuje na cechy tego systemu, które uznaje za konstytutywne. Wskazuje, że we wszystkich właściwie definicjach zacierą się różnica między państwem a społeczeństwem. Państwo totalitarne prowadzi do całkowitej polityzacji społeczeństwa. Społeczeństwo jest włączone do totalitarnej struktury państwowej głównie za sprawą monopartii i powiązanych z nią organizacji. Linz przyznaje zarazem, że całkowita polityzacja społeczeństwa, która pozwala różnicować totalitaryzm, autorytaryzm a w szczególności demokrację liberalną, jest niemożliwa (Linz, 2000). Nie jest zatem konieczne dla urzeczywistnienia totalitaryzmu, by system spełnił kryterium całkowitego wchłonięcia społeczeństwa przez państwo, całkowitej polityzacji społeczeństwa. Klaus Ziemer słusznie zauważa, że „totalne panowanie nad społeczeństwem jest celem nieosiągalnym” (Ziemer, 2012: 30). W konsekwencji granica między systemem, w którym stopień kontroli władzy politycznej nad społeczeństwem uznać można za totalitarny oraz autorytaryzmem, w którym władza państwowa nie obejmuje wszystkich obszarów życia społecznego i gospodarczego swoją kontrolą, może być płynna. System władzy Dominikany epoki Trujillo dobrze ilustruje sytuację niemal pełnej kontroli władzy państwowej nad społeczeństwem. Spełnia także wiele innych kryteriów charakteryzujących dyktaturę totalitarną wskazanych w klasycznej pracy Zbigniewa Brzezińskiego i Carla J. Friedricha (Brzeziński, Friedrich, 2021). Z tej perspektywy, dyktatura Trujillo powinna być traktowana jako system władzy spełniający szereg kryteriów dyktatury totalitarnej (rozbudowana ideologia, system jednopartyjny z partią masową, system terroru, pełna kontrola mediów i komunikacji, pełna kontrola nad środkami walki zbrojnej, pełna kontrola nad gospodarką (Brzeziński, Friedrich, 2021: 57-58). Czy zatem Rafael Leonidas Trujillo Molina był architektem karaibskiej wersji totalitaryzmu?

Rządy Trujillo charakteryzowały się bardzo daleko posuniętą koncentracją władzy w rękach dyktatora, otoczonego kultem. Groteskowe i ponure zarazem przykłady owego kultu jednostki często są przywoływane w literaturze, wspomnijmy tylko przemianowanie stolicy państwa Santo Domingo na Ciudad Trujillo czy upowszechnienie dewizy „Dios y Trujillo”, tragikomiczne przykłady nobilitacji członków rodziny dyktatora (jak mianowanie nieletniego syna na stopnie oficerskie) (Peguero, 2004: 126-130; Derby, 2009). Trujillo utrzymał fasadowe instytucje demokratyczne, przede wszystkim wybory. Dowodem pozornej demokracji reżimu było obsadzenie urzędu prezydenta przez Joaquina Balaguera, prawnika z pewnym dorobkiem w administracji państwowej, któremu przypadła mało chwalebna rola głównego aktora w spektaklu służącym budowie wizerunku

samoograniczającej się dyktatury. Działo się to jednak dopiero u schyłku rządów Trujillo, w celu złagodzenia presji na reżim ze strony USA i innych sił promujących reformy demokratyczne (Fatałski, 2013: 10). W zbudowanym przez dyktatora systemie władzy nie istniały silne i dobrze zorganizowane instytucje państwowe. Nie było potrzeby ich wytworzenia, stąd słabość instytucjonalna państwa, która ujawniła się z całą mocą w okresie dekompozycji reżimu od 1961 roku (Wiarda, 1968).

Badacze definiujący reżim Trujillo jako typowy przykład sułtanizmu wskazują, że odpowiadał temu modelowi z uwagi na wojskową proveniencję władzy politycznej, jej dyktatorski charakter oraz pretensje tej władzy do odgrywania roli jedyne go wyraziciela woli i obrońcy narodu. Szczególne miejsce w państwie Trujillo zajmowała armia. Stała się w okresie jego rządów organizacją tak rozbudowaną i zmodernizowaną, iż po śmierci przywódcy i demontażu dyktatury była armia jedną z głównych sił wpływających na rozwój sytuacji wewnętrznej w państwie. Armia była ściśle podporządkowana dyktatorowi, nie miała właściwie żadnej autonomii, nie stanowiła podmiotu oddziałującego na funkcjonowanie reżimu poza zapewnianiem jego trwania (Espinal, Hartlyn, 1999: 477). Państwo Trujillo reprezentowało model pretorianizmu, ponieważ dyktator łączył wszystkie role kierownicze, także rolę głównodowodzącego (Huntington, 1968: 201). Armia nie była wyraźnie oddzielona od systemu władzy państwowej, odgrywając zarazem rolę w funkcjonowaniu tego systemu.

Skala kontroli nad społeczeństwem i represyjność reżimu nie ulegały wątpliwości dla obserwatorów zewnętrznych, także w przychylnych Dominikanie amerykańskich kołach rządzących. Jednym z filarów tej karaibskiej dyktatury była policja polityczna (od 1958 r. Służba Wywiadu Wojskowego - *Servicio de Inteligencia Militar – SIM*), poddająca kontroli społeczeństwo w sposób właściwy dla systemów totalitarnych (Fatałski, 2013). Zauważyć wypada, że dyktator w ciągu 30 lat rządów nie posługiwał się jednak masowym terrorem. Skutecznie zlikwidowano jakąkolwiek opozycję zaś sprawne państwo policyjne gwarantowało utrzymanie spokoju wewnętrznego. Jedynym przykładem masowego mordu dokonanego przez reżim jest eksterminacja haitańskich robotników rolnych w 1937 roku.

Koncepcja Brzezińskiego i Friedricha poddana była wprawdzie krytyce, jednak jej zasadnicze elementy wciąż pozwalają sądzić o totalitarnym charakterze reżimu. Zwracają oni uwagę, że cztery z sześciu przyjętych przez nich kryteriów (przytoczonych wyżej) są uwarunkowane technologicznie. Innymi słowy, totalitaryzm wymaga odpowiedniego poziomu rozwoju technologicznego (Brzeziński, Friedrich, 2021: 60). Ogólny przegląd cech dyktatury wskazuje, że reżim Trujillo

spełnił szereg przesłanek pozwalających uznać system władzy w Dominikanie za dyktaturę totalitarną, jednak pojęcie totalitaryzmu jest nierozdzielnie związane z nowoczesnością. Teoria totalitaryzmu rozwinęła się w oparciu o systemy władzy w III Rzeszy, ZSRR i Włoszech faszystowskich. Wszystkie te dyktatury były nastawione na nowoczesność i w różnym stopniu, jednak skutecznie modernizujące społeczeństwa. Wszystkie one osadzone były w nurcie rewolucyjnym.

Dyktatura Trujillo realizowała model modernizacji zachowawczej. Zaplecze społeczne dyktatury stanowili dominikańscy chłopci. Jak wskazaliśmy, umiarkowana modernizacja Dominikany utrzymała dominację tej warstwy społecznej, która w epoce Trujillo mogła zbudować podstawy materialne. Wśród ludności wiejskiej dominowały postawy zachowawcze, które konserwatywny reżim Trujillo utrzymał. Aczkolwiek lęk przed radykalizacją ludności wpłynął na decyzję Johna F. Kennedy’ego o zaangażowaniu USA w odsunięcie dyktatora i jego rodziny od władzy, obawy te z perspektywy czasu samym Amerykanom mogły wydawać się przesadzone. „Wojsko dominikańskie będzie w stanie powstrzymać i zapewne wyeliminować jakąkolwiek próbę walki partyzanckiej na wsi, ponieważ chłopci nie okażą lewicy większego poparcia” oceniano w Waszyngtonie w 1966 r. (*Foreign Relations*, 2005: 433). Trujillo był reformatorem, lecz nie reformatorem rewolucyjnym (jakimi byli Kemal *Atatürk* czy Reza Pahlawi). Dominikana podlegała w okresie jego rządów modernizacji, lecz nieprzyspieszonej industrializacji, będącej zawsze źródłem napięć społecznych. Dyktator Dominikany przez niemal dwie dekady nie dysponował zasobami pozwalającymi mu na zasadniczą zmianę struktury gospodarczej państwa. Kiedy postępująca od lat drugiej wojny światowej akumulacja kapitału, przede wszystkim w rękach dyktatora i jego rodziny, pozwoliła na rozpoczęcie rzeczywistej industrializacji, Trujillo nieświadomie podważył społeczne podstawy swojego reżimu, tak długo wykazującego się zdumiewającą stabilnością.

USA i rzekome zagrożenie rewolucją w Dominikanie

Przedstawiony wyżej proces zbiegł się w czasie ze zmianami politycznymi w regionie i w Stanach Zjednoczonych. Demokracja, rewolucja kubańska i zwycięstwo liberalnie nastawionego kandydata Partii Demokratycznej w USA wytworzyły presję na reżim Trujillo.

Przez dekady polityka Waszyngtonu wobec Dominikany wpływała z oceny, iż dominikański dyktator jest lojalnym sojusznikiem USA i dobrze służy realizacji interesów amerykańskich. Była to diagnoza trafna. Sam Trujillo nie tylko świadomie, konsekwentnie budował reputację wiernego sojusznika Stanów

Zjednoczonych, ale w polityce zagranicznej rzeczywiście działał jednoznacznie na rzecz USA, oczywiście w wymiarze określonym potencjałem Republiki Dominikany. Trujillo jednoznacznie opowiadał się po stronie USA w polityce światowej, czemu dał wyraz za pomocą takich kroków jak wypowiedzenie wojny III Rzeszy czy przyjęcie żydowskich uchodźców z Europy. W wymiarze politycznym były to gesty symboliczne, zapewniające dyktatorowi dobrą ocenę w międzynarodowej opinii publicznej. Po rozpoczęciu zimnej wojny zajął Trujillo stanowisko jednoznacznie antykomunistyczne, angażując się po stronie USA w rywalizacji Wschód-Zachód. Taka gwarancja miała dla kierownictwa amerykańskiego wymiar zgoła niesymboliczny. Antykomunizm reżimu położonego w obszarze będącym strefą bezpieczeństwa USA miał dla Waszyngtonu wartość wymiarną w warunkach konfrontacji z ZSRR, szczególnie we wczesnym, pełnym napięć okresie zimnej wojny (Dobrzycki, 2018; Rabe, 1999: 34-37).

W literaturze przedmiotu zwraca się zazwyczaj uwagę na wyraźną reorientację polityki USA wobec reżimu Trujillo w drugiej połowie lat pięćdziesiątych XX w. Reorientacja ta była uwarunkowana zmianą polityki Rafaela Trujillo, który – w obawie przed wydarzeniami w Ameryce Łacińskiej, którego odczytywał jako zapowiedź fali demokracji – posuwał się do terroru poza granicami Dominikany. Trujillo nie akceptował jakiegokolwiek czynnej opozycji wobec reżimu, co skłoniło go do uprowadzenia z terytorium USA Jesusa Galíndeza, który został później zamordowany w Dominikanie. Już ten czyn wskazywał na nieprzewidywalność dyktatora, jednak prawdziwym wstrząsem, także dla polityków amerykańskich, był zorganizowany przez służby Trujillo zamach na prezydenta Wenezueli Rómulo Betancourta. Betancourt przeżył, stając się później jednym z kluczowych sojuszników Kennedy’ego w ambitnej polityce reform w Ameryce Łacińskiej. Trujillo zaś postrzegany był jako zagrożenie dla stabilności regionalnej, która pozostawała celem nadrzędnym USA w amerykańskiej strefie oddziaływania i bezpieczeństwa (Rabe, 1999: 35-36; Fatałski, 2013). W istocie gwałtowne i brutalne działania Trujillo, które pozbawiły go protekcji Stanów Zjednoczonych, nie zmieniły zasadniczo poglądów administracji USA na dyktaturę dominikańską, które były konsekwentnie krytyczne. Już na początku lat 50. Departament Stanu USA uznawał Trujillo za „jednego z najbrutalniejszych” dyktatorów w Ameryce Łacińskiej. Doceniano zaangażowanie Trujillo po stronie USA stwierdzając zarazem, że demokracja Dominikany („ustanowienie reprezentatywnego rządu” jak to określano) stanowi „problem krańcowo trudny” (Foreign Relations, 1979: 1376, 1378). Po zwrocie Trujillo w kierunku terroru międzynarodowego i zwycięstwie rewolucji kubańskiej, Waszyngton obawiał się konsekwencji utrzymania dyktatury dominikańskiej. Stąd „krańcowo trudne” wyzwanie

demokratyzacji Dominikany stało się dla Waszyngtonu jednak nakazem chwili. Kennedy uważał, że kontynuacja rządów Trujillo grozi rewolucją, która wyniesie do władzy w Dominikanie reżim wzorowany na tym ustanowionym na Kubie przez Fidela Castro (Fatalski, 2013).

Czy obawa administracji Kennedy’ego przed potencjalną rewolucją dominikańską, której geneza i skutki miały być analogiczne do kubańskiej, była uzasadniona? Przewidywania Kennedy’ego i jego otoczenia opierały się na założeniu, że tyrania Trujillo wytworzy sytuację rewolucyjną. Nie uwzględniano wszak w Waszyngtonie faktu, że ludność wiejska Dominikany wciąż raczej sympatyzowała z reżimem, niż wykazywała wobec niego wrogość bądź obojętność (Turits, 2003: 251-252). Wojna rewolucyjna w realiach państw karaibskich miała charakter wojny partyzanckiej i ludowej, stąd postawa ludności wiejskiej miała dla przebiegu rewolucji istotne znaczenie. Rewolucja kubańska odniosła sukces w wyniku erozji władzy reżimu Batisty, który stopniowo, lecz konsekwentnie tracił kontrolę nad terytorium państwa. Batista nie stworzył też reżimu tak represyjnego jak Trujillo. Ten ostatni nie miał w państwie aktywnych przeciwników. Huntington, jak wspomnieliśmy wyżej, określił reżim Trujillo mianem pretoriańskiego. Pozostając na gruncie terminologii Huntingtona stwierdzić można, że kres tego reżimu nastąpił w wyniku buntu „pretorian”. Dyktatura Trujillo skutecznie uniemożliwiła działalność opozycyjną w państwie; nie było zorganizowanych sił opozycyjnych zdolnych zagrozić reżimowi. Spisek przeciwko dyktatorowi zrodził się w kręgu osób powiązanych z aparatem władzy i siłami zbrojnymi. Kluczowymi postaciami spisku byli Antonio de la Maza, biznesmen pełniący wcześniej urzędy w administracji państwowej, Antonio Imbert Barrera, były gubernator jednej z prowincji oraz Luís Amiama Tío, były burmistrz Ciudad Trujillo. Zamach na życie Trujillo i plan przejęcia władzy przez rząd tymczasowy przygotowali ludzie powiązani z reżimem. Spisek sięgał dowódcy sił zbrojnych, gen. José Rene Romána, zresztą powiązanego z dyktatorem więzami rodzinnymi. To m. in. jego brak zdecydowania skutkowało utrzymaniem władzy przez rodzinę Trujillo, samego zaś szefa sił zbrojnych kosztował życie (Fatalski, 2013; Pope Atkins, Cutis Wilson, 119-120; O’Rourke, 2006).

Popierając odsunięcie Trujillo od władzy, Kennedy trafnie odczytywał kierunek rozwoju sytuacji w Dominikanie. Wypada jednak uznać, że przekonanie Waszyngtonu o groźbie zwrotu lewicowego w tym państwie było przesadzone. „Ludzie pracy”, jak dominikańskich chłopów nazywał Trujillo, nie stanowili wówczas społecznego zaplecza rewolucji. Próba demokratyzacji pod auspicjami USA miała przynieść bolesne rozczarowania, dowodząc trwałości postaw autorytarnych, kształtowanych w Dominikanie przez dekady rządów „el Jefe”.

Podsumowanie

Wyjątkowość systemu ukształtowanego w Dominikanie w okresie długich rządów Trujillo, relatywnie duża dynamika przemian społeczno-ekonomicznych w tym państwie skłania do podjęcia rozważań nad istotą systemu władzy Trujillo oraz podstawami trwałości tego reżimu, także granicami wsparcia ze strony Waszyngtonu. „Totalny” charakter dyktatury Trujillo skłaniał zarówno obserwatorów jak i badaczy do poszukiwania analogii między reżimem dominikańskim a totalitarnymi systemami XX wieku. Uznając, iż system władzy Trujillo nie spełniał wszystkich kryteriów pozwalających zakwalifikować go jako totalitarny, stwierdzić należy, że wykraczał jednak poza sultanizm ze względu na istotne cechy. Reżim Trujillo stanowił wersję systemu pośredniego. Hartlyn pisze o autorytaryzmie skłaniającym się ku totalitaryzmowi. Jedną z zasadniczych przeszkód pozwalających na uznanie trujilizmu za latynoamerykańską wersję totalitaryzmu, stanowi niewystarczająco nowoczesny etap rozwoju Republiki Dominikany. Friedrich i Brzeziński uznali totalitaryzm za model ukształtowany w nowoczesnym społeczeństwie i wyrażający proces awansu warstw nieuprzywilejowanych. Konserwatywna modernizacja prowadzona przez Trujillo – jeden z czynników decydujących o jego trwałości - nie pozwala na uznanie jego reżimu za progresywny, jakim jawił się (i jak się identyfikował) faszyzm czy komunizm. Zdołał jednak Trujillo zbudować państwo „totalne”, tworząc system odpowiadający dyktaturom totalitarnym XX wieku pod względem zdolności kontroli i konsolidacji społeczeństwa wokół władzy. W tym znaczeniu jest to szczególny, odrębny, wyróżniający się model dyktatury.

Bibliografia

- Álvarez-López L. (2017). *Estado i sociedad durante la dictadura de Trujillo*. Santo Domingo: Editorial LertaGráfica.
- Bankowicz, M. (2011). *Niedemokratyzmy*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Brzeziński Z.K., Friedrich C.J (2021). *Dyktatura totalitarna i autokracja*. Warszawa: Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego.
- Chehabi H.E., Linz J.J. (1998). A Theory of Sultanism: A Type of Nondemocratic Rule. W: Chehabi H.E., Linz J.J (red), *Sultanistic Regimes* (ss. 3-25). Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Crasweller, R. (1966). *Trujillo: The Life and Times of a Caribbean Dictator*, New York: Mac-Millan.

- Deby, L.H. (2009). *The Dictators Seduction: Politics and the Popular Imagination in the Era of Trujillo*, Durnham, London: Duke University Press.
- Dobrzycki, W. (2000). *Stosunki międzynarodowe w Ameryce Łacińskiej: Historia i współczesność*. Warszawa: Scholar.
- Dobrzycki, W. (2018). Meandry dominikańskiej niepodległości. *AMERYKA ŁACIŃSKA. Kwartalnik analityczno-informacyjny*, (2), 61-92.
- Espinal R., Hartlyn J. (1999). The Dominican Republic: The Long and Difficult Struggle for Democracy. W: Diamond L., Hartlyn J., Linz J.J., Lipset S.M. (red.), *Democracy in Developing Countries: Latin America* (ss. 469-518). Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Fatałski, M. (2013). The United States and The Fall of the Trujillo Regime. *Ad Americam. Journal of American Studies*, (14), 7-18.
- Goodwin R.R., Kane S.N., Schwar D.H. (red.) *Foreign Relations of the United States*. Vol. II (1951). Washington: Government Printing Office.
- Geyer D.C., Herschler D.H. (red.) *Foreign Relations of the United States*. Vol. XXXII (2005). Washington: Government Printing Office.
- Hall, M. R. (2000). *Sugar and Power in the Dominican Republic: Eisenhower, Kennedy and the Trujillos*. Westport, London: Greenwood Press.
- Hartlyn, J. (1998). The Trujillo Regime in the Dominican Republic. W: Chehabi H.E., Linz J.J (red), *Sultanistic Regimes* (ss. 85-112). Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Huntington, S. (1968). *Political Order in Changing Societies*. New Haven and London: Yale University Press.
- Infante F. (2017). *Biografía de Trujillo*. Santo Domingo: Editorial LertaGráfica.
- Kłósowicz. R. (2008). *U.S. Marines jako narzędzie polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych Ameryki*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Linz J.J. (2000). *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Łepkowski, T. (red.) (1979). *Dzieje Ameryki Łacińskiej*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Łepkowski, T. (red.) (1983). *Dzieje Ameryki Łacińskiej*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Mayes, A. J. (2015). *The Mulatto Republic: Class, Race and Dominican National Identity*. Gainesville: University Press of Florida.
- Peguero, V. (2004). *Militarization of Culture in the Dominican Republic*. Lincoln: University of Nebraska Press.

- Pons Moya, F. (1990). Import-Substitution Industrialization Policies in the Dominican Republic, 1925-61, *The Hispanic American Historical Review*, (4), 539-577.
- Rostow, W.W. (1960). *The Stages of Economic Growth*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tillman, E.D. (2016). *Dollar Diplomacy by Force: Nation - Building and Resistance in the-Dominican Republic*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Turits, R.L. (2003). *Foundations of Despotism: Peasants, the Trujillo Regime and Modernity in Dominican History*. Stanford: Stanford University Press.
- Wiarda, J.H. (1968). Dictatorship and Development: The Trujillo Regime and Its Implications, *The Southwestern Social Science Quarterly*, (4), 548-557.
- Ziemer, K. (2012). Totalitaryzm jako kategoria poznawcza w naukach o polityce. *Civitas. Studia z Filozofii Polityki* (14), 11-30.

Nota o Autorze

Dr Marcin Fatałski, adiunkt w Instytucie Amerykanistyki i Studiów Polonijnych UJ, zajmuje się stosunkami międzynarodowymi. Jego badania koncentrują się na polityce zagranicznej USA, historii najnowszej Ameryki Łacińskiej i procesach budowania państwa.